

Daniela Marčoková*
Filozofická fakulta
Univerzita v Novom Sade

UDC: 279.123(=162.4)(497.113)"18"
DOI: 10.19090/gff.2022.2.137-151
Originalni naučni rad

PREKLAD KANONICKÝCH VIZITÁCIÍ SLOVENSKÝCH VOJVODINSKÝCH EVANJELICKÝCH A. V. CIRKEVNÝCH ZBOROV V ROKOC 1835 A 1836**

Zápisnice z kanonických vizitácií ako cirkevné protokoly vznikli predovšetkým pre cirkevné potreby. Okrem náboženských údajov sú bohaté aj na mnohé informácie týkajúce sa kultúrno-historických, osvetových a spoločenských vzťahov. Preto sú nevyschýnajúcim zdrojom údajov použiteľných v celom rade výskumných oblastí (dejiny osvety, dejiny umenia, historická štatistika, demografia). Keďže text je písaný v latinskom (novovekom) jazyku, bol tento dôležitý primárny zdroj dostupný iba malému počtu vedcov. Vďaka prekladu asi 200 strán latinského textu (z toho niekoľko strán v biblickej češtine, nemčine a maďarčine) do slovenského jazyka, ako i dodatočným vysvetleniam v poznámkach pod čiarou v rámci kritickej edície, sú zápisnice z kanonických vizitácií slovenských vojvodinských evanjelických cirkevných zborov z rokov 1835 a 1836 dostupné nielen vedeckej, ale i širšej verejnosti.

V práci sú predstavené osobné skúsenosti, výzvy a ťažkosti spojené s prekladaním týchto vizitácií s pomocou rôznych typov tlačených a digitálnych slovníkov, encyklopédií, biografii, ako aj v spolupráci s odbornými konzultantmi (historikmi, lingvistami a duchovnými osobami).

Kľúčové slová: kanonické vizitácie, vojvodinskí Slováci, 19. storočie, latinský, jazyk, slovenský jazyk, preklad

Po prvom zákonodarnom zhromaždení evanjelikov v Uhorsku (tzv. žilinská synoda) roku 1610 sa okrem iného začínajú vykonávať aj kanonické vizitácie evanjelických cirkevných zborov so záväzným vedením podrobných zápisníc. Prvá kanonická vizitácia evanjelikov v Báčsko-sriemskom a v Banátskom senioráte bola

---

* danielamarcokova@ff.uns.ac.rs

** Príspevok vznikol v rámci projektu *Preklad vo výskumoch vojvodinských Slovákov* (č. 142-451-2149/2022-01), ktorý podporil Pokrajinský sekretariát pre vysokoškolské štúdiá a vedeckovýskumnú činnosť.

vykonaná roku 1798 superintendentom¹ Martinom Hamaliarom.² Po nej nasledovala vizitácia superintendenta Krištofa Lyciho³ v roku 1810, potom vizitácia superintendenta Adama Lovicha⁴ roku 1818. Vizitáciu v rokoch 1835 a 1836 vykonal superintendent Ján Seberíni.⁵

Zápisnice z kanonických vizitácií sú vierohodné dokumenty, v ktorých je zachytený reálny skutkový stav v cirkevných zboroch v určitom historickom čase, a preto majú pre historikov veľkú historicko-poznávaciú hodnotu. Okrem toho sú prakticky nevyčerpatelným zdrojom údajov o cirkevno-náboženskom, kultúrno-historickom, osvetovom, umeleckom a spoločenskom živote ľudí, resp. spoločnosti tej doby. V zápisniciach kanonických vizitácií sa nachádzajú aj údaje o stave cirkevných objektov, o inventári, pomeroch vo farnosti, obyvateľstve a veriacich, o cirkevných služobníkoch, najmä o samotnom kňazovi, o školách a učiteľoch, o cintoríne, cirkevných sviatkoch, často aj o s nimi súvisiacich obyčajach. Preto ich môžeme považovať za nápomocné pri výskume hospodárskych dejín, dejín školstva a umenia, historickej štatistiky a demografie.

Zápisnice z kanonických vizitácií slovenských cirkevných zborov (ako evanjelickej, tak i katolíckej proveniencie) v Uhorsku na území dnešného Slovenska boli ako primárny zdroj pri skúmaní dejín cirkevných zborov predmetom mnohých výskumov. Zápisnice z kanonických vizitácií slovenských evanjelických cirkevných zborov na území dnešnej Vojvodiny (Srbska) sú však málo preskúmané, preto možno konštatovať, že tieto primárne zdroje písané v latinčine a od polovice 19. storočia v maďarčine, neboli doposiaľ využité v dostatočnej miere. Odôvodnene sa dá predpokladať, že závažnou prekážkou ich nedostatočného využitia v súčasnej dobe môže byť práve pôvodný jazyk zápisníc, ako aj ich doterajšia ťažšia dostupnosť.

Zápisnice z kanonických vizitácií nemeckých a slovenských evanjelických cirkevných zborov Báčsko-sriemského a Banátskeho seniorátu z rokov 1835 a 1836

¹ Roku 1883 sa začal používať titul biskup namiesto superintendent.

² Martin Hamaliar (1750 Bátorovce – 1812 Sarvaš), farár vo Veľkom Krtíši, Banskej Štiavnici, Sarvaši; superintendent Banského dištriktu (1796 – 1806).

³ Krištof Lyci (Lyczy) (1744 Pusté Úľany – 1814 Banská Bystrica), senior, superintendent.

⁴ Adam Dávid Lovich (1760, Liptovská Sielnica – 1831 Banská Bystrica), senior, superintendent.

⁵ Ján Seberíni (Seberini, Szeberínyi, Szeberényi) (1780 Veličná – 1857 Banská Štiavnica); evanjelický farár, konsenior, senior, superintendent Banského dištriktu v rokoch 1834 – 1850; významný cirkevný činiteľ a literát, autor vlastného životopisu.

sú zachované a sprístupnené v digitalizovanej forme.⁶ Prekladali sme iba zápisnice slovenských evanjelických cirkevných zborov v Báčsko-sriemskom senioráte: Bajša, Hložany, Kysáč, Kulpín, Laliť, Nový Sad, Petrovec, Pivnica, Selenča, Silbaš, Stará Pazova, tiež aj zápisnice cirkevných zborov v Banátskom senioráte: Slovenský Aradáč, Butín, Hajdušica, Kovačica, Padina, Vuková.⁷

Pri porovnávaní zápisníc z kanonických vizitácií báčsko-sriemskych a banátskych slovenských evanjelických cirkevných zborov z rokov 1835 a 1836 je možné všimnúť si mnohé podobnosti, pretože pred začiatkom každej kanonickej vizitácie vyššia cirkevná vrchnosť zaslala miestnym kňazom otázky (išlo vždy o tie isté otázky), na ktoré potom kňazi odpovedali v písomnej forme. Všetky zápisnice sú v latinskom jazyku.⁸ Niektoré zápisnice mali i prílohy – podpísané zmluvy (povolávajúce listiny, dohody) cirkevného zboru s kňazom či učiteľom (tzv. vokátory), kde sa uvádzali údaje aj o platoch a iných príjmoch. Tieto zmluvy boli v niektorých cirkevných zboroch písané v latinskom jazyku, v iných zboroch biblickou češtinou;⁹ v cirkevných zboroch na území Vojenskej hranice v nemeckom

---

⁶ Zápisnice Báčsko-sriemského seniorátu: *Protocolla visitationis Ecclesiarum E[van]g[el]icarum Bacs-Sirmiensem, instituta anno 1835, mensibus Septembri et Octobri* sú dostupné na internetovej stránke: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_04_1835_Bacs_Szerem/?pg=0&layout=s

Zápisnice Banátskeho seniorátu: *Protocolla Visitationis Canonica Ecclesiarum Eglican A. C. in Seniorata Banatico, institutae anno 1836., mense Junio* sú dostupné na internetovej stránke: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_05_1836_Bansag/?pg=0&layout=s

Originálne rukopisné zápisnice sa nachádzajú v Evanjelickom štátnom archíve v Budapešti (EOL – Evangélicus Országos Levéltár, Budapest).

⁷ Do tohto výberu boli zaradené zápisnice kanonických vizitácií z Butína a Vukovej (dnes na území Rumunska), pretože menované cirkevné zbory boli súčasťou Banátskeho seniorátu. Pretože v tomto regióne vykonávali kňazskú službu aj slovenskí učitelia a farári z Báčky, činnosť týchto zborov úzko súvisela s činnosťou slovenských cirkevných zborov vo Vojvodine.

⁸ Súčasťou publikácie *Kanonické vizitácie slovenských vojvodinských evanjelických a. v. cirkevných zborov v rokoch 1835 a 1836* autorov Janka Ramača a Daniely Marčokovej (v tlači) je prepis predložených rukopisných prameňov v latinčine i slovakizovanej češtine, ktorý je cenným materiálom v rámci ďalších lingvistických výskumov.

⁹ V povedomí Slovákov sa ako písaná podoba spisovného jazyka ujala čeština, do ktorej prenikali domáce slovenské prvky. Táto slovakizovaná čeština je zrozumiteľná dnešnému čitateľovi, preto sme ju neprekladali.

jazyku.¹⁰ Dve krátke pasáže s poznámkou stoličného úradníka v zmluve medzi miestnym kňazom a cirkevným zborom v Hložanoch a v Pivnici boli napísané po maďarsky.

Latinčina (*lingua Latīna*) patrí do skupiny indoeurópskych jazykov. Pôvodne bola rečou Latínov, kmeňa sídliaceho v kraji Latium v centrálnej časti Apeninského polostrova. Latinský jazyk sa rozšíril aj do oblastí, ktoré si podrobili Rimania a stal sa administratívnym jazykom. Popri spisovnej reči sa v tomto období stretávame aj s ľudovým jazykom (*lingua Rōmāna rŭstica*), z ktorého sa postupom času vyvinuli dnešné románske jazyky (španielsky, francúzsky, taliansky, portugálsky a rumunský). Latinský jazyk prešiel vo svojom vývoji niekoľkými fázami: preliterárne obdobie, archaické obdobie, klasické, renesančné, novoveké a súčasné obdobie. V západnej a strednej Európe bola v stredoveku a začiatkom novoveku latinčina jazykom liturgie, literatúry, administratívno-právnych písomností a medzinárodným jazykom európskych vzdelancov (Karabová– Sipekiová, 2013: 3 – 5). Latinský jazyk bol v stredoveku najčastejším prostriedkom úradnej písomnej komunikácie slovenských evanjelických kňazov a učiteľov v Uhorsku a udržal sa až do polovice 19. storočia. Bol formálnym a jazykovým vzorom, podľa ktorého sa tvorili písomnosti v domácom jazyku, častejšie však išlo o preklady náboženských diel: katechizmov, kázní, modlitieb, spevníkov.

Koncom 18. storočia sa Mária Terézia a jej syn Jozef II. snažili z praktických dôvodov (sčasti kvôli tomu, že mnohonárodnostné vojsko nerozumelo vojenským povelom) presadiť ako spoločný dorozumievací jazyk celej monarchie nemčinu. Ako reakcia na germanizáciu sa v prvej polovici 19. storočia do uhorskej štátnej a miestnej správy zaviedla maďarčina. Úradné jazyky ovládali kňazi a učitelia, kým veriaci ich znalosť v každodennom živote nepotrebovali. Všetky tieto úradné jazyky sú vo väčšej alebo menšej miere zastúpené v skúmaných zápisniciach.

Pri prvom kontakte s textami zápisníc je nevyhnutné čítanie a presné prepisovanie textu. Pri transliterácii tohto špecifického textu sme sa rozhodli zachovať všetky lingvistické znaky (ortografické, diakritické, interpunkčné) typické pre novoveký latinský jazyk a ostatné jazyky v zápisniciach s cieľom zachovania jeho autenticity pri prípadný ďalší lingvistický výskum.

---

¹⁰ Z nemčiny prekladala Danijela Branković, archívny poradca v Archíve Vojvodiny v Novom Sade.

Pri prepisovaní sme rešpektovali zaužívanú prax zapisovateľa a originálnu ortografiu, napríklad keď autor v zápisnici z kanonickej vizitácie používa *w*, ktoré sa v klasickom latinskom jazyku nepoužíva.¹¹ V tomto výskume sme mali pred sebou takmer dvadsať rozličných rukopisov, z ktorých boli niektoré ľahko čitateľné, no boli aj také, ktoré boli ťažko čitateľné napriek tomu, že boli zapísané kaligraficky. Skúsený čitateľ starých rukopisov si vždy môže všimnúť únavu ruky zapisovateľa, keď sa rukopis stáva čoraz nečitateľnejším a vtedy sa objavuje aj viacej chýb. Na začiatku sme mali problémy pri čítaní niektorých častí alebo slov, no trpezlivou prácou, porovnávaním a analógiou sa nám podarilo prečítať všetko do posledného slova.¹² Texty zápisníc svedčia o tom, že niektorí autori zdolali latinčinu lepšie, iní o niečo horšie; niektorí mali vycibrenejší štýl, kým pre iných, očividne, písomné vyjadrovanie nebolo silnou stránkou.

Pri preklade je veľmi dôležitá nielen presnosť prekladu, ale aj zachovanie a sprostredkovanie ducha doby. Historik musí mať vždy na zreteli, že ide o novoveký latinský jazyk, ktorý je odlišný od klasickej latinčiny a tiež to, že sa vtedajšia cirkevná terminológia a terminológia kanonických vizitácií často nezhoduje s tou v klasickej latinčine. Na tieto účely sme používali niekoľko slovníkov latinského stredovekého a novovekého jazyka (Bertal, 1901; Du Cange, 1883 – 1887; Kostrenčič 1969 – 1978).

Prekladateľský proces pozostáva z čítania, písania a kontrolovania prekladu. Okrem týchto troch fáz je tu ešte aj výskumná fáza, ktorá zahŕňa prácu so slovníkmi, encyklopédiami a inou literatúrou. Tieto fázy sa v našej práci vzájomne prelínali.

Prvou výzvou bolo prečítanie a transkripcia textu. Hoci sa na prvý pohľad zdalo, že pri kaligraficky písaných textoch ťažkosti s identifikovaním slov a prekladom nebudú, niektoré dilemy zostali nevyjasnené až do posledných čítaní dokumentu. Dôvodom bolo to, že nešlo o jednoliaty klasický latinský text, ale jeho rozličné, neraz kostrbaté formulácie, celkom bežne používané v tejto špecifickej cirkevnej oblasti, pochádzajúce z pera pár desiatok zapisovateľov rozličných

---

¹¹ Túto grafému nachádzame v niektorých zápisniciach slovenských evanjelických cirkevných zborov v Banátskom senioráte, kde slovenskí evanjelici boli v častom styku s nemeckými evanjelikmi

¹² Digitalizovaná verzia zápisníc bola kvalitná, no čítanie niektorých rukopisov bolo na mnohých miestach náročné, takže pri identifikácii ťažšie čitateľných miest rozhodoval kontext.

literárnych úrovní a rukopisných zručností. Preto bolo potrebné najprv porozumieť obsahu výpovede vo východiskovom jazyku a potom preniesť myšlienku výpovede do cieľového jazyka, rešpektujúc pritom sústavu jazykových noriem s podmienkou zachovania funkčnosti výpovede v cieľovom jazyku.

Okrem znalosti pôvodného a cieľového jazyka ako základnej podmienky je pri realizácii kvalitného prekladu nevyhnutná aj interpretačná kompetencia prekladateľov, ktorá umožňuje dekódovať východiskový text a chápať konkrétne významy ukotvené v texte. Prekladatelia by mali disponovať aspoň minimálnymi znalosťami o prekladanej téme, takisto by mali rozumieť kultúrnym a recepčným konceptom výpovedí (Kožel'ová, Kul'bak, 2019: 29). Vzhľadom na súčasné pozície, kompetencie a doterajšie vedecké skúsenosti autorov¹³ prekladu týchto zápisníc bola táto podmienka dodržaná.

Súhlasne s niektorými autormi konštatujeme, že zachytiť celý charakter novolatinského jazyka je veľmi náročnou úlohou (Zavarský, 2011: 7; podľa Wilšinská, 2020: 11). Našou ambíciou nebolo zaoberať sa dôkladnou jazykovou analýzou textov, no napriek tomu sa zmienime o niektorých základných špecifikách textov skúmaných zápisníc. Pri písaní jednotlivých slov u niektorých autorov existujú určité odchýlky a nezriedka aj ten istý autor často používa alternácie jednotlivých grafém, ako napríklad: i, j (*ius – jus, iuvat – juvat, cuius – cujus*). Vyskytujú sa aj neštandardné tvary v písaní zdvojených spoluhlások, napríklad: *litera* namiesto *littera*; *dissolvere* namiesto *disolvere* a pod. Rozdiely nachádzame aj v písaní osobných mien, napríklad: *Jano, János, Joannes; Franciscus, Frantissek, Franyo; Paulus, Paulo, Palo; Martin, Martyn, Martinus;*

priezvisk *Rohonyi, Rohony, Rohoni; Borowsky, Borovszky; Hajnoczy, Hajnotzy; Jeszenszky, Jeszensky; Kollár, Kolar, Spannagel, Spanagel; Szeberinyi, Seberinyi; Palkovits, Palkowics; Hlavács, Hlaváts.*

Identifikovanie niektorých kňazov, učiteľov, profesorov na školách a univerzitách či svetských účastníkov vizitácií bolo sťažené práve kvôli nejednotne uvádzanej ortografickej podobe, vyplývajúcej z pravidiel jazyka, v ktorom bola

---

¹³ Prof. Dr. Janko Ramač (1955 – 2022), historik na Oddelení rusinistiky Filozofickej fakulty v Novom Sade, ovládal klasické jazyky (latinský a grécky). Doc. Dr. Daniela Marčoková pracuje na Oddelení slovakistiky Filozofickej fakulty v Novom Sade. Do okruhu jej vedeckých záujmov patria okrem iného aj kultúrne dejiny vojvodinských Slovákov. Ako spoluautori sa podieľali na niekoľkých prácach z oblasti dejín vzdelávania, cirkevných a kultúrnych dejín vojvodinských Slovákov.

publikovaná iná skúmaná literatúra či archívne písomnosti vzťahujúce sa na ich životopisy.

V poznámkach pod čiarou sme uvádzali krátke biografické údaje kňazov, učiteľov či autorov školskej a cirkevnej literatúry, najčastejšie podľa *Evanjelickej encyklopédie Slovenska* (Petrík – Rybár, 2001). Osobné mená farárov a učiteľov sme uvádzali podľa šesťzväzkového *Slovenského biografického slovníka* (1984 – 1996). V prípade, že ich mená v spomínanom slovníku či encyklopédii absentujú, ich ortografickú podobu uvádzame podľa iných sekundárnych zdrojov (napr. Čelovský, 1996). V tejto súvislosti poukazujeme na problém prepisu historických mien, ktoré už majú v historiografii dolnozemsých vojvodinských Slovákov zaužívanú ortografiu (Abaffy, Ambrózy, Seberíni ap.), ktorá sa líši od ortografie uvedenej v *Slovenskom biografickom slovníku* (Abafi, Ambrozi, Seberini atď.).¹⁴ Mená cirkevníkov a prísazných uvádzame tak, ako sú napísané v origináli, vrátane ich domáckej podoby podľa uvedených vlastnoručných podpisov v rukopisných primárnych zdrojoch.¹⁵

Názvy miest a iné toponymá sa v texte uvádzajú v latinskom, nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku: *Kiszács, Kiszacs, Kiszats, Kisač; Verbász, Verbasz, Verbas; Pivnicza, Pivnitza, Pivnica, Piwnica; Petrovátz, Petrovác; Glozsan, Glozsán, Glozsány, Hložany; Kulpin, Kolpény atď.* Názvy miest, v ktorých boli utvorené slovenské evanjelické cirkevné zbory, uvádzame v latinskom prepise najprv po latinsky a potom v zátvorke tak, ako boli uvedené archivárom na titulnej strane zápisnice konkrétneho cirkevného zboru alebo tak, ako boli zapísané v obsahu oboch zápisníc (Báčsko-sriemského a Banátskeho seniorátu) v digitalizovanej forme. V poznámkach pod čiarou uvádzame súčasný slovenský úradný názov lokalít, prípadne úradný názov podľa toho, na území ktorého súčasného štátu sa obec nachádza. V prípade menej známych obcí a miest uvádzame aj iné spresňujúce informácie, ako aj ich historické názvy, v čom nám boli nápomocné knihy *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine* (Marković, 1966) a *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997* (Majtán, 1998).

Grafiku originálu sme zachovali v úplnosti. Iba vo veľmi zriedkavých prípadoch, keď je chyba v písaní očividná, alebo je v origináli porušená textová súvislosť a nie je celkom jasný zmysel vety, slová dekodujeme v hranatých

¹⁴ V niektorých prípadoch sa v *Slovenskom biografickom slovníku* v zátvorke uvádzajú viaceré varianty osobných mien.

¹⁵ V tomto období sa úradné podoby mien v matrikách uvádzajú po latinsky.

zátvorkách. Jeden z príkladov transkripcie, v ktorom sme museli urobiť odchýlku od písania v origináli, je tzv. *dlhé s*,¹⁶ ktoré v latinke neexistuje, ale je príznačné pre šwabach.¹⁷ Túto grafému (ſ) sme transkribovali ako s, kým zdvojené dlhé s (ſſ) označuje hlásku š.¹⁸

Skratky, ktoré sa často objavujú v texte, sme spravidla dekodovali v hranatých zátvorkách iba vtedy, keď sa objavili prvýkrát. Zoznam dekodovaných skratiek uvádzame na konci textu v prílohe. Niekoľko skratiek v nápisoch sa nám nepodarilo rozlíšiť. Chronostichony sme nedekodovali.

Názvy identifikovanej literatúry, ktorá sa v textoch zápisníc uvádza v skrátenej tvare, zapisujeme v poznámkach pod čiarou, často aj s potrebnými komentármi. Pri tejto práci sme používali bibliografické slovníky (Rizner, 1929, 1931, 1932a, 1932b, 1933, 1934). V prílohe na konci knihy je uvedená bibliografia spomínanej cirkevnej, duchovnej a školskej literatúry a učebníc.

V preklade sa objavili aj niektoré historizmy a archaické slová týkajúce sa oslovenia, náboženských úkonov, cirkevných funkcií alebo mier, ako napríklad: *blažeácia, gregorácia, farinácia, hostiácia, osvietený pán, dvojctihodný superintendent, inkvilín, donatisti, vykrajovač hostíi, grajciare, prešporská alebo peštianska merica, siaha, veka, sedliacka sesia*, ktoré sú síce odborníkom známe, no širšej čitateľskej verejnosti nie, a preto ich vysvetľujeme v poznámkach pod čiarou. V lexikálnej rovine sme sa výberom slov pri preklade snažili zachovať ducha doby a použili sme už dnes archaické slová (napr. uprednostnili sme slovo *žalár* pred slovom *väzenie*; slovo *richtár* pred slovom *starosta*; slovo *pilný* pred slovom *usilovný* ap.). Vhodné použitie týchto slov sme si overovali v *Historickom slovníku slovenského jazyka* (Majtán a kol., 1991 – 2008).

Pre pomenovanie sídelného útvaru sme vo vojvodinskom prostredí uprednostnili zaužívané slovo *dedina*, kým synonymum *obec* používame v kontexte politicko-administratívnej jednotky.

---

¹⁶ Dlhé s (ſ) je variant minuskulného písmena s, ktorý sa začal používať v písme raného stredoveku na začiatku a uprostred slabiky, zatiaľ čo na konci sa používalo tzv. okrúhle s. Pri oboch variantoch je v neskoršom humanistickom písme zaznamenaný ich postupný zánik.

¹⁷ Šwabach – lomené neskorogotické nemecké písmo (podľa nemeckého mesta Schwabach).

¹⁸ O vývine latinského písma v Európe, používaní šwabachu a súdobého písma u Slovákov koncom 19. storočia pozri bližšie: Zoch (1891: 91 – 94).

Usilovali sme sa zachovať aj štylizračné osobitosti originálu, no v mnohých prípadoch sme sa rozhodli transformovať zložené súvetia na jednoduché súvetia alebo vety. Aby bol obsah textu jasný a zrozumiteľný, slovosled a dĺžku viet sme prispôbili dnešnému čitateľovi.

V závislosti od zapisovateľa je rozkolísané aj používanie interpunkčných znamienok. Kým niektorí zapisovatelia ich používajú málo, u iných si možno všimnúť ich nadmerné používanie. Absencia bodiek je nahradená občas sa vyskytujúcimi bodkočiarkami. Po bodkách, výkričníkoch a otáznikoch je častým javom písanie malého začiatočného písmena na začiatku vety. Zátvorky v zápisniciach boli zapisované ako kombinácia šikmej čiary a dvojbodky, no pri transkripcii sme ich zapisovali podľa súčasných pravidiel. Zátvorky na konci výpovede často absentujú. Mnohé lexémy písané veľkým začiatočným písmenom poukazujú na ich dôležitosť (VDMinistri, Ludi Rector, Templum et Schola, Curator, Ecclesia), hoci to nebolo vždy pravidlom. Zdá sa, že veľké začiatočné písmená boli používané pri písaní podstatných mien pod vplyvom nemčiny (Masculus, Foemininus, Numerus Anima, Balneatio, Festum Paschatos). Na niektorých miestach sme zaznamenali absenciu sloviess, čo v značnej miere sťažovalo preklad vety.

Pomenovanie pre farára je v latinčine Verbi Domini Minister (VDM), resp. po slovensky *Slova Božieho kazateľ*, čo je doslovným prekladom. V odbornej literatúre sa uvádza aj ako *minister*, *sluha*, *služobník*, *duchovný pastier*, *pastor*. Kvôli jednoduchšiemu narábaniu v rôznych kontextoch sme sa rozhodli pre neutrálne, citovo nezafarbené slovo *kňaz* (ctihodný kňaz, kňazská povinnosť, kňazská služba) alebo *kazateľ* (keď sa vzťahovalo na jeho rečnícke schopnosti: dobrý, pobožný, šikovný, schopný, zbehlý, obľúbený), v niektorých prípadoch aj slovo *farár* (veriaci v dolnozemských cirkevných zboroch aj dnes takto oslovujú kňaza) a iba ojedinele *pastier*. V slovnom spojení *slávna stolica* sme vynechali atribút *slávna*, ktorý prináleží skúmanej dobe, no v súčasnosti pôsobí kvetnato a vyumelkované. Avšak keď si to vyžadoval kontext, ponechali sme slovné spojenia *slávny muž*, *slávny seniorát*, *slávna stolica* a *slávna superintendentúra*. Často používané typické atribúty v písomnostiach tohto obdobia (šľachetný pán, urodzený pán, verný sluha), ktorých hromadenie pred vlastným menom nie je v dnešnom vyjadrovaní typické, sme tiež v značnej miere redukovali.

V zápisniciach sa učiteľská a farárska zmluva označujú pojmami *vokátor* a *kontrakt*. Ako sa v samotnej zápisnici dozvedáme, superintendent poukazoval na to, že používanie pojmu „Contractus“ uráža česť mužov z duchovného stavu evanjelikov a navrhuje, aby sa namiesto neho viacej uplatňoval už zaužívaný pojem

„Vocator“, ktorý sa medzi evanjelikmi v tejto krajine a v zahraničí s úctou používa už vyše tristo rokov. Učiteľ sa v slovenských vokátoroch pomenúval ako rektor, kantor a organista, v nemeckých *Lehrer und Organist*.

*

Príspevok sa zaoberá prekladom textu v špecifickej situácii, v ktorej je východiskovým jazykom latinčina, dnes mŕtvy jazyk. Ide o písomnosti toho istého národného etnika nie v priestorovej, ale v časovej, takmer dvestoročnej dištancii. Tento diachrónny výskum umožňuje sledovanie kultúrneho kontextu, jazykovej, komunikačnej, etickej normy a iných súvislostí z hľadiska zmien v rozličných časových obdobiach. Ide o historicky podmienené kultúrne orientácie, postoje a tendencie v súčinnosti s geopolitickými a ideologickými impulzmi, takže aj spôsob realizácie prekladu týchto písomností bol netypický a ojedinelý.

Tento preklad sme uskutočňovali s cieľom hľadať optimálny spôsob, akým by sme preniesli plasticnosť originálu do cieľového textu, rešpektujúc výrazové a vyjadrovacie prostriedky pôvodiny a minimalizujúc pritom straty a posuny v preklade. Vyhýbali sme sa prekonaným tradičným prístupom, podľa ktorých by preklad mal doslovne reprodukovat' originál. Súčasne sme mali na zreteli široké spektrum recipientov, ktorým sme sa v poznámkach pod čiarou snažili priblížiť predloženú tematiku. Pracovali sme s rôznymi druhmi printových a digitálnych slovníkov, pričom sme k použitým informačným zdrojom pristupovali kriticky a vyhodnocovali ich kvalitu a relevantnosť. V dnešnej digitálnej dobe majú moderné technológie na podporu prekladu dôležitú úlohu v každodennom živote a aj v prekladateľskej činnosti, no v našej práci sme tieto prekladateľské nástroje nevyužívali.

Na preklade participovali aj ďalší prekladatelia a odborní konzultanti. K autorskej dvojici historik a filológ, ktorí ovládajú klasické jazyky (latinský a grécky), slovanské jazyky (slovenský, rusínsky, ukrajinský, srbský) a anglický jazyk, postupne pribúdali prekladatelia z nemčiny a maďarčiny, ako aj lektor slovenského jazyka.¹⁹ Po vypracovaní prekladu je jednou z najdôležitejších súčastí takejto práce kvalitný posudok, ktorý usmerní autora, poukáže na prípadné chyby a navrhne možnosti ich nápravy a vylepšenia. Recenzenti našej práce²⁰ sa zamerali

¹⁹ PaedDr. Eleonóra Zvalená, PhD.

²⁰ Mgr. Jaroslav Javorník, PhD.; prof. PaedDr. Miroslav Kmet', PhD.; doc. Peter Šoltés, PhD.; Mgr. Ondrej Pet'kovský.

hlavne na oblasť cirkevnej terminológie, dobových reálií a právno-administratívneho usporiadania s ohľadom na súdobé spoločenské a kultúrne okolnosti. Využitím naturalizačných a adaptačných postupov má preložené dielo intenciu reprodukovať dojem, ktorým originálne zápisnice pôsobili na súčasníkov zapisovateľov.

Dokument zaznamenáva aktuálny jazykový stav slovenskej vojvodinskej inteligencie v prvej polovici 19. storočia. Naším zámerom bolo prostredníctvom prekladu rozširovať a oživovať kultúrnu pamäť (nielen) vojvodinských Slovákov, a to sprístupnením textov kanonických vizitácií vedeckej a širšej verejnosti.

Daniela Marčoková

TRANSLATION OF CANONICAL VISITATIONS OF SLOVAK EVANGELICAL
CHURCH COMMUNITIES IN VOJVODINA FROM 1835 AND 1836

Summary

Senior church dignitaries realized more or less correct controls of certain church communities in their area and kept detailed records of that, which are of immense importance for church history. Due to the fact that the text was written in modern Latin (which is different from classical Latin), this invaluable primary source was available only to a small number of researchers. Thanks to the translation of about 200 pages of Latin text (out of that several pages of biblical Czech, German and Hungarian) into Slovak, as well as additional explanations in the footnotes, records of canonical visits of Slovak Evangelical Church communities in Vojvodina from 1835 and 1836 are now available, not only to the scientific, but also to the general public.

Decoding the text, manuscripts of almost twenty clergymen (of different writing styles and different levels of Latin language skills, with the use of common abbreviations in church language vocabulary of the time) and its transcription into digitized form was a great challenge. The Latin text is full of long sentences, lack of verbs and punctuation and ornate stylistic formulations, and requires detailed analysis of words and sentence structures in order to preserve the accuracy of translation in the spirit of time, while forming meaningful sentences in the target Slovak language. The work on these manuscripts exceeded the task of mere translation. The complexity of the translation of this type of text, specific both in form and content, is manifested primarily in its critical publishing. In addition to transcription and translation, as a result of detailed research, the footnotes provide closer information on significant events, circumstances, individuals, church and school literature.

An aggravating circumstance was the lack of translation of canonical visitations or other similar church records among Slovak evangelicals on the territory of Southern Hungary and the impossibility of relying on the translation skills of other researchers-translators.

At a time when the entire Slovak historiography lacks interest in critical publishing of historical sources from the 19th century, this translation fills a large gap in this area and has a tendency to be a starting point for future research in (not only church) history of Slovaks in Vojvodina.

Keywords: canonical visitations, Slovaks in Vojvodina, 19th century, Latin language, Slovak language, translation

PREVOD KANONSKIH VIZITACIJA SLOVAČKIH VOJVOĐANSKIH EVANGELISTIČKIH CRKVENIH ZAJEDNICA IZ 1835. I 1836. GODINE

Sažetak

Viši crkveni velikodostojnici su realizovali više-manje pravilne kontrole pojedinih crkvenih zajednica u svojoj oblasti i o tome su vodili detaljne zapisnike koji imaju neprocenjiv značaj za crkvenu istoriju.

Zbog činjenice, što je tekst pisan na latinskom novovekovnom jeziku (koji je različit od klasičnog latinskog), ovaj neprocenjiv primarni izvor bio je dostupan samo malom broju istraživača. Zahvaljujući prevodu oko 200 stranica latinskog teksta (od toga nekoliko stranica biblijskog češkog, nemačkog i mađarskog) na slovački jezik, kao i dodatnim objašnjenjima u fusnotama, zapisnici kanonskih vizitacija slovačkih vojvođanskih evangelističkih crkvenih zajednica iz 1835. i 1836. godine, sada su dostupni ne samo naučnoj, već i široj javnosti.

Dekodiranje teksta, rukopisnih zapisa skoro dvadesetak sveštenika-zapisničara (različitog stila pisanja i različitog nivoa vladanja latinskim jezikom uz korišćenje uobičajenih skraćenica u crkvenoj jezičkoj praksi tog vremena) i njegov prepis u digitalizovanu formu je predstavljalo veliki izazov. Latinski tekst obiluje dugačkim rečenicama, manjkom glagola, nedostatkom interpunkcijskih znakova i kitnjastim stilskim formulacijama, te iziskuje detaljno analiziranje reči i konstrukcija rečenica sa ciljem da se sačuva tačnost prevoda u duhu vremena, a istovremeno formiraju smislene rečenice u ciljnom slovačkom jeziku.

Rad na ovim rukopisima prevazilazio je zadatak pukog prevođenja. Kompleksnost prevoda ovakve vrste teksta, specifičnog kako po formi tako i po sadržaju, ispoljava se pre svega u njegovom kritičkom izdanju. Pored transkripcije i prevoda, kao rezultat detaljnog istraživanja, u fusnotama se navode bliži podaci o značajnim događajima, okolnostima, pojedincima, crkvenoj i školskoj literaturi.

Otežavajuću okolnost je predstavljalo nepostojanje prevoda kanonskih vizitacija ili drugih sličnih crkvenih zapisa kod Slovaka evangelika na teritoriji Južne Ugarske i nemogućnost oslanjanja na iskustva u prevođenju drugih istraživača-prevodioca.

U vreme, kada se u čitavoj slovačkoj istoriografiji beleži manjak interesovanja za kritičko izdavanje istorijskih izvora iz 19. veka, ovaj prevod popunjava veliku prazninu u ovoj

oblasti i ima tendenciju da bude polazna osnova prilikom budućih istraživanja (ne samo crkvene) istorije vojvođanskih Slovaka.

Ključne reči: kanonske vizitacije, vojvođanski Slovaci, 19. vek, latinski jezik, slovački jezik, prevod

ZDROJE

Evangélikus Országos Levéltár, Budapest:

Protocolla Visitationis Ecclesiarum Eglican A. C. Bacs-Sirmiesnium, institutae anno 1835., mensibus Septembri et Octobri. Dostupné na: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_04_1835_Bacs_Szerem/?pg=0&layout=s

Protocolla Visitationis Canonica Ecclesiarum Eglican A. C. in Seniorata Banatico, institutae anno 1836., mense Junio. Dostupné na: https://library.hungaricana.hu/en/view/Banyai_05_1836_Bansag/?pg=0&layout=s

LITERATÚRA

Bertal, A. (1901). *Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae.* Budapestini: Academiae litterarum Hungariae.

Čelovský, S. (1996). Slovenská ľudová škola v Kulpíne v období feudalizmu (1789 – 1848), In: *Pamätnica 1789 – 1989, 200 rokov Základnej školy Jána Amosa Komenského v Kulpíne*, Báčsky Petrovec: Kultúra, 56 – 124.

Du Cange, et al. (1883 – 1887). *Glossarium mediae et infimae Latinitatis* (I – X). Niort: L. Favre,.

Karabová, K. – Sipekiová N. (2013). *Latinský jazyk pre medievalistov I.* Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

Kostrenčić, M. et al. (Eds.) (1969 – 1978). *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae (I – VII).* Zagabriae.

Kožeľová, A. – Kuľbak, G. (2019). *Vybrané problémy prekladu: prekladateľské kompetencie a audiovizuálny preklad.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.

Majtán, M. (1998). *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997.* Bratislava: Veda.

Marković, M. (1966). *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine.* Novi Sad: Vojvođanski muzej.

Petrík, B.–Rybár, P. (2001). *Evanjelická encyklopédia Slovenska.* Bratislava: BoPo.

- Rizner, L. (1929). *Bibliografija písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel prvý: A – F.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Rizner, L. (1931). *Bibliografija písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel druhý: G – K.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Rizner, L. (1932a). *Bibliografija písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel tretí: L – O.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Rizner, L. (1932b). *Bibliografija písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel štvrtý: P – R.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Rizner, L. (1933). *Bibliografija písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel piaty: S – Š.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Rizner, L. (1934). *Bibliografija písomníctva slovenského: na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900. S pripojenou bibliografiou archeologickou, historickou, miestopisnou a prírodovedeckou. Diel šiesty: T–Ž a značky.* Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok I. A – D. Martin : Matica slovenská, 1986.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok II. E – J. Martin : Matica slovenská, 1987.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok III. K – L. Martin : Matica slovenská, 1989.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok IV. M – Q. Martin : Matica slovenská, 1990.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok V. R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992.
- * Slovenský biografický slovník. Zväzok VI. T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994.
- Majtán, M. a kol. (1991). *Historický slovník slovenského jazyka I : A – J. 1. vyd.* Bratislava: Veda.

- Majtán, M. a kol. (1992). *Historický slovník slovenského jazyka II : K – N. 1. vyd.* Bratislava: Veda.
- Majtán, M. a kol. (1994). *Historický slovník slovenského jazyka III : O – P (pochytka)*. Bratislava: Veda.
- Majtán, M. a kol. (1995). *Historický slovník slovenského jazyka IV : P (poihrat' sa – pytlovať)*. Bratislava: Veda.
- Majtán, M. a kol. (2000). *Historický slovník slovenského jazyka V : R (rab.) – Š (švrkotat')*. Bratislava: Veda.
- Majtán, M. a kol. (2005). *Historický slovník slovenského jazyka VI : T – V*. Bratislava: Veda.
- Majtán, M. a kol. (2008). *Historický slovník slovenského jazyka VII : Z – Ž : Dodatky*. Bratislava: Veda.
- Wilšinská, Ľ. (2020): Joannicius Georgius Basilovits: Imago Vitae Monasticae / A Picture of Monastic Life. In: *Slavica Slovaca*, 55, 4 (supplementum), 3 – 226.
- Zavarský, S. (2011). Martin Sentiváni: Dissertatio cosmographica seu De mundi systemate / Sústava sveta. Kozmologická štúdia. In: *Slavica Slovaca*, 46, 3 (supplementum).
- Zoch, I. (1891). Vývin jazyka. In: *Dom a škola. Vychovávateľský časopis pre rodičov a učiteľov*. 3 – 4, 91 – 94.

